DE SOCIALE OORSPRONG VAN DE BRUSSELSE GEGOEDE BURGERIJ VAN 1914

door

Jos DE BELDER

Assistent aan de Rijksuniversiteit te Gent

I. INLEIDING

Het belang onderlijnen van de sociale oorsprong van de gegoede burgerij staat gelijk met het intrappen van een open deur. De ontleding van een sociale structuur op basis van een aantal kenmerken verdeelt de gegeven populatie in lagen maar maakt het tot standkomen van de gelaagdheid niet begrijpelijker. In dit onderzoek hebben wij niet een of ander orgelpunt betracht. Het is geschreven uit reactie tegenover de kritiek in verband met de sociale kwantitatieve geschiedenis. Deze kritiek is zeer gerechtvaardigd maar het lijkt ons te veel op een voorthollend paard. De dringende oproep om de werkelijke waarde van ieder nieuw ontdekte bron, bruikbaar voor kwantitatief onderzoek, kritisch te onderzoeken blijft onbeantwoord. Nu heeft onderhavige studie niet veel te maken met de kwantitatieve methode. Het gaat meer in de richting van de individualisering van kwantitatieve gegevens uit reeds vergeten bronnen. Op die manier hopen we een klein beetje mee te helpen om de teugels terug in handen te krijgen.

A. Situering van de steekproef

Op welke basis is een afbakening van een bepaalde groep, nl. de gegoede burgerij binnen de ruimere top, de ganse burgerij, van de sociale piramide mogelijk ? Deze ruimere top wordt gevormd door personen, die omwille van hun fortuin, activiteit, prestige enz. boven de volksklasse staan. Al naar gelang de aard en de omvang van deze kenmerken verschijnt er gelaagdheid. Het is duidelijk dat wij die lagen op het oog hebben, die deze kenmerken in betrekkelijk sterke

mate in zich verenigen. Beroep, prestige enz. kunnen niet als criterium voor de afbakening gebruikt worden. Zelden werden deze kenmerken klaar en duidelijk en in hun brutale werkelijkheid gehiërarchiseerd in de historische bronnen. De elektorale bronnen deden dat ook niet, toch hebben zij iets voor. Zij trekken klare en duidelijke scheidingslijnen. Ergens doorsnijden zij de top van de fortuinspiramide : zij zonderen een groep of groepen af op basis van een bepaalde vereiste belasting. Om de te bestuderen groep zo eenvoudig mogelijk te houden hebben wij als criterium de vereiste som belastingen om verkiesbaar te zijn tot de senaat gekozen. Onmiddellijk rijst er dan een probleem. Is die scheidingslijn wel zo duidelijk ? Waren de kiesbaren niet alleen maar een belastingsgroep zonder een geldige steekproef te vormen van een horizontaal afgebakend deel van de top ? Wij kunnen hier de kritiek niet ontlopen. We willen het probleem niet als onbenullig opzijschuiven en de gekozen groep nader situeren.

Aanvankelijk bedroeg de vereiste som om kiesbaar te zijn 1.000 fl. of 2.116,40 F. Deze som was dermate hoog, dat zij alleen de allerrijksten van dat ogenblik raakte. In de eerste decennia waren dat voornamelijk de grootgrondbezitters, daar de grondbelasting in het totale bedrag zeer sterk doorwoog. Georges Brugmann, geboren te Verviers in 1829, bankier en behorende tot de financiële aristocratie, betaalde volgens de lijst van de verkiesbaren van 1880 7.030 F belastingen of meer dan voldoende om drie personen van dit politieke privilege te laten genieten (1). Van die som ging 75% naar de grondbelasting, 19% naar de personele en 6% naar de patentbelasting. Een ander uiterste van de groep kiesbaren was Auguste Desmedt. Geboren te Brussel in 1792 maakte hij in 1875 deel uit van de supplementaire lijst. Deze lijst werd opgesteld om te voldoen aan de wettelijke verplichting van 1 kiesbare op 5000 inwoners van de provincie en bestond uit de hoogste belastingbetalers na de verkiesbaren van vorige lijst (2). We kunnen derhalve aannemen, dat van Auguste Desmedt alle betaalde belastingen opgetekend werden. Hij betaalde in het totaal 1.477 F, waarvan 70% grondbelasting en 30% personele belasting. Uit deze verhoudingen blijkt duidelijk dat de grondbezitter sterk bevoordeeld werd en dat in een periode, waarin baten en winsten uit handel en nijverheid het

(1) Voor de inlichtingen betreffende personen uit de lijsten der verkiesbaren en de kiezerslijsten wordt er niet meer verwezen naar de bron, daar het jaartal en de alfabetische rangschikking een onmiddellijke controle mogelijk maken.
(2) Pandectes Belges. Encyclopédie ou législation, de doctrine et de jurisprudence belge, Brussel, Ferd. Larcier 1898, pp. 69-89.

zwaartepunt van de activiteit van de bevolking van de primaire naar de secundaire en gedeeltelijk naar de dienstensector verlegden. Absoluut gezien werden de grondbezitters inderdaad bevoordeeld. Toch moet deze scherpe uitspraak ietwat genuanceerd en verzwakt worden. Brugmann was enorm rijk, maar was niet afkomstig uit een grootgrondbezittersmilieu. Hij was geen eigenaar-rentenier, maar een financier en bankier, een man van de nieuwe tijd. Desmedt was dat ook. Hij was minder belangrijk, stond in de top enkele niveaus lager dan Brugmann. Hij had zich als groothandelaar in de top gewerkt. Beiden waren twee zeer uiteenlopende typische symbolen van de XIXde-eeuwse Brusselse burgerij. Het was een sterk overheersende tendens bij de verkiesbaren, bij hen dus die slaagden of geslaagd waren, verworven winst geheel of gedeeltelijk in grondbezit veilig te stellen. De grondwetsherziening van 1893 verminderde de financiële verplichting voor de kiesbaren tot het betalen van 1.200 F rechtstreekse belastingen of tot het bezit van een minimum kadastraal inkomen van 12.000 F. Vanaf 1871 bedroeg de grondbelasting 7% van het kadastraal inkomen ten voordele van de staat, zodat het vereiste minimum inkomen overeenstemde met een belasting van 800 F (3). Wat betekenen nu deze sommen ? Op het einde van de XIXde eeuw hadden 85% van de arbeiders een dagloon schommelend tussen 2 en 4 F (4). Dus de vereiste cijns van 1.200 F was ongeveer gelijk aan de jaarinkomsten van de best betaalde arbeider binnen deze groep. Om inzicht te verkrijgen in het minimum kadastraal inkomen geven we hieronder enkele voorbeelden van huizen- en grondbezit van enkele kiesbaren omstreeks 1898-1914. Het is niet hun volledig bezit :

(3) Ibid. 1888, pp. 410-449.
(4) M. NEIRYNCK, *De lonen in België sedert 1846*, Leuven 1944, p. 83.

			Ha A Ca		
Auguste Berlemont	Brussel	complex (oorspr. 3 h.)	10,80	12.426 F	(5)
Edouard Brifaut	Brussel	7 huizen + stallingen	16,61	10.770 F	(6)
Charles Brunard	Brussel	3 huizen	13,60	5.680 F	(7)
Jacques Christiaens	Brussel	25 huizen, 2 werkplaatsen en 1 magazijn	53,63	20.626 F	(8)
Charles Christiaens	Brussel	12 huizen en 4 werkplaatsen	50,15	16.497 F	(9)
Charles Demaeght	Brussel	32 huizen		13.408 F	(10)
d'Oultremont	Duras	kasteel en domein	208 - -	21.125 F	(11)

Een zaakwaarnemer met een jaarwedde van 12.000 F werd door de patentbelasting in de 5de klasse van het tarief a gerangschikt. Het tarief a telde 17 klassen en de 17de was de laagste (12). Een minister kreeg 21.000 F als jaarvergoeding (13).

Van de 200 te Brussel wonende kiesbaren van 1914 was 58% kiesbaar op basis van de grondbelasting, 40% op basis van de som van twee of de drie rechtstreekse belastingen, 2% op basis van de personen- of de patentbelasting. Deze verhouding blijft ongeveer dezelfde als we het onderzoek toespitsen op de te Brussel geboren kiesbaren. Het zijn deze kiesbaren, die het onderwerp zijn van deze studie.

(5) Kadaster Brussel, legger, ancien 5, nouveau 2, art. 2561.
(6) Ibid., ancien 9, nouveau 5, art. 1108; art. 985/8; art. 28/153; art. 278/5; art. 1300/2, 3 en 7. Ancien 6, nouveau 3, art. 2472; art. 964/11 en 15.
(7) Ibid., ancien 9, nouveau 5, art. 216/463; art. 1188; art. 382/4; art. 403/4 en 5; art. 3225.
(8) Ibid., ancien 3, nouveau 10, art. 2451; art. 499/10; art. 833/1-12; art. 2604/2-4, 6-8, 14-16.
(9) Ibid., ancien 3, nouveau 10, art. 2602; art. 2451/56, 58, 62, 64.
(10) Ibid., ancien 3, nouveau 10, art. 150; art. 3636; art. 2974; art. 1954/2-3, 5-8, 17-19, 44, 51-53, 57, 60-64, 66-67, 70-79.
(11) E. VANDERVELDE, *La propriété foncière en Belgique*, Parijs 1900, p. 132.
(12) Pandectes Belges, 1903, p. 317.
(13) Almanach royal, 1870, pp. 130, 133-134.

TABEL I

De te Brussel geboren kiesbaren van 1914 volgens de aard van de vermelde belasting.

Activiteit	Gr. B.	Pers. B.	Pat. B.	Gr.+Pers.+Pat. Gr.+Pers. Pers.+Pat.	Totaal
eigenaars-renteniers	14	-	-	2	16
groothandelaars	6	-	1	10	17
vrije beroepen	7	-	-	13	20
ambtenaren en magistraten	10	1	-	6	17
fabrikanten	3	-	-	4	7
totaal	40	1	1	35	77

Het overwicht van de grondbelasting was uitzonderlijk groot bij de eigenaars-renteniers, wat vrij normaal is. In de actieve sectoren van handel, vrije beroepen en nijverheid speelden de andere belastingen ook een rol. Nochtans was er in deze 27 gevallen voor meer dan 80% ook nog inbreng van de grondbelasting. De patentbelasting, die de bedrijfswinsten uit handel, nijverheid en een aantal vrije beroepen belastte, vormde dus geen nuttig tegengewicht tegenover de grondbelasting. Daarbij was deze bedrijfsbelasting gelimiteerd. Voor de uitoefening van één beroep kon een inwoner van een grootstad in de 2de helft van de XIXde eeuw slechts maximaal tot 423 F belast worden (14). Daarenboven was het een instelling uit het begin van de XIXde eeuw, toen de industrialisatie nog moest beginnen. Ondanks enkele tariefwijzigingen en verbeteringen verwijderde zij zich even snel van de economische werkelijkheid als het ritme van deze beweging. Deze inertie kenmerkte echter niet alleen de patent-, maar ook de grondbelasting. In 1910 bracht de grondbelasting 28.980.000 F op. Clavier schatte het kadastraal inkomen uit de opbrengst van de onroerende goederen op 845.000.000 F, wat in de praktijk een belasting van 59.150.000 F had kunnen opbrengen. Of met andere woorden, de inkomsten uit onroerende goederen werden

(14) Pandectes Belges, 1903, dl. 74, pp. 317-320, voetnoot (3) p. 317 : "Le tarif de 1849 représente le droit de patente, en principal, exigible aujourd'hui pour chaque classe de patentables repris aux tableaux 1, 2, 4, 5, 6, 8 et 11".

niet met 7 maar met 3,4% belast (15). Ondanks de verzuring van beide belastingen was er toch een verschil in maat; de patent was een gelimiteerde belasting. Derhalve zal de groep actieve burgers, die bezig waren zich in de top in te werken en die op basis daarvan wel een belangrijke personele en patentbelasting betaalden, maar zelden hoog genoeg om kiesbaar te kunnen worden, onvoldoende vertegenwoordigd zijn in onze steekproef. Deze wordt gevormd door 75 personen (16), waarvan er 22 nieuwkomers waren; 57% van deze 22 waren kiesbaar op basis van de grondbelasting, de rest of 9 op basis van de som van twee of drie rechtstreekse belastingen. Dit laatste wijst er wel op dat grondbezit niet los kan gezien worden van de ontwikkeling naar de top.

Over de vertegenwoordiging van een andere groep weten we zo goed als niets. In de 19de eeuw kwam iets totaal nieuws : een soort van democratisering en spreiding van het kapitaal binnen de groep van de burgerij; een versnippering van het kapitaal over enkele duizenden aandeelhouders. Het handvol personen die ondanks hun minderheidsaandeel in de meeste gevallen juist door de spreiding van het kapitaal de effectieve controle in handen hadden en aldus het oligarchisch beheer behielden, ontsnapten zelden aan het criterium van de verkiesbaarheid. Zo wij ze niet op de lijsten vonden, was het omdat ze niet voldeden aan de voorwaarden van nationaliteit, leeftijd (tenminste 40 jaar oud zijn) en domicilie (die ondanks hun fysische aanwezigheid in Brussel buiten de provincie kon liggen). Maar waren de stille aandeelhouders met een belangrijke portefeuille vertegenwoordigd bij de kiesbaren ? Dezen met een gemengd fortuin hadden een ruime kans. Zij echter die hun fortuin alleen op roerend bezit gebouwd hadden, konden moeilijk op basis van de personele belasting doordringen tot de top van de kiesbaren. Dit zal verder nog blijken uit de hiërarchiemeters opgesteld aan de hand van deze belasting. Dus we kunnen nu reeds stellen dat de kiesbaren niet één bepaalde horizontale laag van de top van de piramide opvulden, maar

(15) F.E. DE VISSCHER, *Het Belgische belastingswezen en zijn grondbeginselen*, Standaard-boekhandel, 1935, pp. 107-108.

(16) In feite 77, maar twee kiesbaren, nl. Léon Joseph Brulé (°Br. 30.10.1848) en André Etienne Marie De Timary Bela (°Br. 10.7.1860) ontbreken, daar zij tengevolge van de beperkte inlichtingen niet konden gerangschikt worden. Brulé : Bev. : 1856/H53, S110; 1866/F245, Y288; 1876/H1296, U890, H1530, S1131; 1900/J290; 1910/J422. G.-akten : 1879/5531. Registre des patentables 1860, wijk 8, nr. 674. De Timary Bela : Bev. 1900/Y1114; 1910/Y1369. G.-akte : 1860/3060.

dat zij vanaf een bepaald punt op de hoogteas naar de top van de piramide toe de overblijvende lagen zeer waarschijnlijk in ongelijke mate vertegenwoordigden. Waar lag ergens dit punt. Laten we even vooruit lopen op de resultaten en schakelen we voor de afronding van de situering van de steekproef de vijfvoudige gelaagdheid van de Parijse burgerij van A. Daumard in (17). Bovenaan in de top situeerde zij de financiële aristocratie van bankiers, grootindustriëlen, grote negocianten, beheerders en sommige aandeelhouders. Daaronder kwam de ook zeer rijke hoge burgerij. Qua beroepsactiviteit was deze laag zeer heterogeen. Zij verschilde met de vorige laag door het ontbreken van de feitelijke beslissingsmacht in de financiële en economische materies. De rol van deze twee lagen strekte zich ver buiten de stad uit. Dat was het essentiële verschil met de volgende groep, de deftige burgerij (la bonne bourgeoisie), wiens beroepsactiviteit nauw verbonden was met de hoofdstad. Dan volgde de burgerij van de middengroep (la moyenne bourgeoisie), de laag van de winkeliers, de staatsbedienden, de kaderleden van bedrijven enz. Uiteindelijk kwam de kleinburgerij of de laag zonder eigenlijk fortuin, maar die op een hoger niveau stond door de functie of het beroep. Welnu, het scheidingspunt lag ergens tussen de deftige burgerij en deze van de middengroep. In de titel is de term "gegoede burgerij" derhalve een verzamelnaam van de eerste drie lagen.

B. Bronnen en methode

Een onderzoek naar de sociale oorsprong van een groep wordt beperkt door de eis van de homogeniteit van de bronnen. Hieraan kan voldaan worden, zo men het retrospectief onderzoek begrenst. Toevallig worden wij hierin geholpen door de toegenomen acceleratie van het tijdsgebeuren. Sinds de Franse Revolutie is de snellere vaart van de geschiedenis duidelijk merkbaar. Deze werkte uiteraard ook in op het leven van de mens, zodat wij de familieontwikkeling kunnen bestuderen aan de hand van een beperktere reeks generaties. Zo wij slechts doordringen tot de 3de generatie, nl. deze van de grootouders, lagen de geboortedata van alle betrokkenen tussen 1747 en 1873. Grosso modo begon het grootste deel van de 3de generatie zijn loopbaan tussen 1790 en 1810, deze van de middengeneratie tussen 1830 en 1850 en deze van de kiesbaren van 1914 tussen 1870 en 1890. Het onderzoek over gans de XIXde eeuw beperkte de keuze

(17) A. DAUMARD, *Les Bourgeois de Paris au XIXe siècle*, Parijs, 1965, pp. 95-100.

van de bronnen en bracht de ongelijkmatige spreiding van de hiërarchiemeters mee tengevolge van de in de tijd beperkte homogeniteit van de bronnen.

77 kiesbaren over drie generaties betekent in de praktijk minimum 525 gezinnen zonder daarbij de verwante families in rekening te brengen. Daarom was een keuze van de bronnen vereist. Persoonlijke en notariaatsarchieven, erfenisaangiften en burgerlijke akten - de meest interessante bron van de registratie om de actieve burger te volgen - werden niet geraadpleegd. Deze bronnen zijn fenomenaal rijk aan inlichtingen en tot op zekere hoogte geschikt voor kwantitatieve doorsneden (18), maar hun gebruik is uitgesloten voor de fortuinssituering van 525 gezinnen wiens huwelijks- en sterfdata verspreid liggen over een periode van 150 jaar. De studie van de sociale oorsprong veronderstelt een analyse van de familiedynamiek. Stilstand en verandering van en binnen iedere generatie moeten achterhaald worden om hieruit uiteindelijk typen van evolutieschema's te distilleren. De bevolkingsregisters geven tienjaarlijkse momentopnamen van het gehele gezin. Deze bron is noodzakelijk voor de kennis van de samenstelling, de mutaties, de intrede en de woonstverandering. De opeenvolgende inschrijvingen geven reeds een eerste maar weinig nauwkeurig beeld van de beroepscarrière van het gezin (19). De verregaande vaagheid en slordigheid in de notering van het beroep door de administratie verplicht ons beroep te doen op andere bronnen en in de eerste plaats op de burgerlijke stand. Een gezin komt op verschillende momenten in aanraking met deze instelling en dat op de belangrijkste ogenblikken van de beroepsloopbaan. Een gezin van vijf personen levert minimum acht gespreide beroepsaanduidingen op voor het gezinshoofd. Het is de meest volledige bron voor de ontwikkeling van de loopbaan. Daarnaast zijn de ondertekende getuigen bij het huwelijk kroongetuigen van het sociaal milieu. Hier hebben zij niet alleen zoals bij geboorten en sterften een administratief karakter, maar ook een ceremoniële rol, die voor de buitenwereld de étalage van het sociaal niveau moeten zijn. De veelheid van de beroepsaanduidingen vormen een eerste controle van de werkelijke activiteit. De patentbelasting zorgt uiteraard voor de tweede en belangrijkste controle. Als belasting betekende de patent niet veel, maar als bron is zij onschatbaar. De patentbelasting waardeerde voorafgaandelijk ieder

(18) H. BALTHAZAR, "Fortuins- en inkomensonderzoek (XIXe, XXe eeuw). Een kritische status questionis", *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 1971, 84ste jrg., afl. 2, pp. 329-347.
(19) J. HANNES, "Kwantifikatie en historische kritiek", *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 1971, 84ste jrg., afl. 2, pp. 348-354.

beroep, waarvoor zij in aanmerking kwam. Voor de rangschikking in één of andere klasse van twee verschillende tarieven a en b hield deze belasting rekening met de grootte van de gemeente, het aantal werknemers, het verbruik van grondstoffen, het gebruik van molens, de aard van de arbeid (ambachtelijk of mechanisch) en van de geleverde energie, het zakencijfer, het salaris enz. De patent legde vast dat een bankier belangrijker kon zijn dan een apotheker en niet omgekeerd (20). Gemakkelijkheidshalve hebben we tarieven a en b, beide respektievelijk over 17 en 14 klassen gespreid, terug gebracht tot een tiendelige klassenindeling. Dit gebeurde volgens een rekenkundige reeks (1-4-9-16-25-36-49-64-81-100) op basis van de uiterste bedragen 1,70 F-423 F geldig in de tweede helft van de XIXde eeuw, daar deze belasting zich uitstrekte over meerdere sociale lagen. Dit geeft volgend resultaat (21) :

TABEL II :

Hiërarchiemeter op basis van de patentbelasting

Klassen	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
berekeningsreeks	1	1-4	4-9	9-16	16-25	25-36	36-49	49-64	64-81	81-100
tarief op basis van de reeks	1,70 F < 4 F	4 F < 16 F	16 F < 38 F	38 F < 67 F	67 F < 105 F	105 F < 152 F	152 F < 207 F	207 F < 270 F	270 F < 342 F	342 F < 423 F
klassen van tarief a	16 17	13 14 15	10 11 12	8 9	7	6	5	4	2 3	1
klassen van tarief b	14	12 13	9 10 11	7 8	6	5	4	3	2	1

Hiermee zijn we dan bij een eerste hiërarchiemeter beland. Wij kunnen nu de mobiliteit van een loopbaan meten en deze vergelijken met die van andere familieleden.

De voornaamste meters in de reeks waren de lijsten der verkiesbaren. Aan de hand hiervan konden we vaststellen wie tot deze exclusieve groep behoorde of wie op een bepaald ogenblik in

(20) H. BALTHAZAR, J. DE BELDER, J. HANNES, J. VERHELST, *Bronnen voor de sociale geschiedenis van de XIXde eeuw (1794-1914)*, Leuven, 1965, p. 40.
(21) Zie voetnoot 25.

deze groep binnendrong. Maar de verkiesbaarheidscijns binnen de periode 1830-1893 zonderde slechts de allerrijksten af en stelde ons niet in staat de geleidelijke ontwikkeling van een bepaalde familie vast te stellen. Om de evolutie naar de top beter te kunnen volgen moesten lijsten beschikbaar zijn die zich over meer sociale lagen spreiden. En deze hebben wij gevonden in de kiezerslijsten. Op basis daarvan werden lijsten van hogere belastingbetalers opgesteld, waarvan al diegenen deel uitmaakten, die 500 F of meer rechtstreekse belastingen betaalden of ongeveer 1/4de van de kiesbaarheidscijns. Maar slechts een bepaald gebruik van deze lijsten is mogelijk. De wet verplichtte de administratie immers niet de totale belasting te noteren. Toch moest men van een reëel gegeven vertrekken. In de regel waren dit de belastingen betaald voor de gemeente of een deel van de gemeente (in het geval van grootsteden) waar de persoon zijn wettelijke verblijfplaats had. Dit brengt mee dat de personele belasting vermeld op de kiezerslijst zeer interessant materiaal is. Dit moge blijken uit onderstaande vergelijking van de gegevens van de lijst der kiesbaren en van de kiezerslijst van 1880 :

		Lijst der verkiesbaren			Kiezerslijst		
	Gemeenten	Grond-belasting	Personele belasting	Patent-belasting	Grond-belasting	Personele belasting	Patent-belasting
Anspach E.	Brussel Etterbeek	240 200	730 120	481 -	463	730	333
Barbanson J.P.	Brussel 3 gem.	440 420	612 -	481 -	884	608	481
Berlemont A.E.	Brussel	1104	925	-	1104	882	-
Brugmann A.	Brussel 5 gem.	281 908	1031 -	- -	516	1021	-
Crabbe Pr.	Brussel	1051	980	-	1086	980	-

Er is geen of weinig verschil in de gegevens betreffende de personele belastingen. Wanneer er een verschil is, is dit te verklaren door een zekere inertie van de administratie. De verschillende bedragen van de kiezerslijst van 1880 vonden wij terug op de lijsten der kiesbaren in de periode 1875-1879. De belastingen zoals zij vermeld staan werden nog niet aan een ernstige kritiek onderworpen. Wij menen echter dat het onderzoek in die richting moet gaan. Deze belasting is zeer interessant, omdat hierin aspekten van de rijksdom tot uiting komen, die nauw samenhingen met wat in die tijd als "sociaal aanzien" werd beschouwd : de huurwaarde van de woning, het aantal buitendeuren en vensters, het aantal afzonderlijke ge-

plaatste haarden, de waarde van de meubelen, het aantal dienstboden en het aantal paarden (22). Deze meters van het "sociaal aanzien" vragen een nadere toelichting. Ergens zegden we reeds dat het onderzoek over drie generaties de ongelijkmatige spreiding van bepaalde hiërarchiemeters meebrengt tengevolge van de in de tijd beperkte homogeniteit van de bronnen. En inderdaad, vóór 1850 werd in de kiezerslijsten geen onderscheid gemaakt tussen de rechtstreekse belastingen, zodat wij voor de derde generatie slechts over een meetinstrument voor het einde van de loopbaan beschikken. Hieraan hebben wij trachten te verhelpen door het gebruik van een alfabetische lijst van de personen, die minstens in één van de jaren 1836, 1840, 1845 en 1850 1000 F of meer rechtstreekse belastingen betaalden (23).

(22) Ibid. voetnoot 20, pp. 41-43.
(23) J. HANNES, *Nieuwe gegevens voor een sociaal-ekonomische studie over de Brusselse bevolking in de eerste helft van de 19e eeuw*, Licentiaatsverhandeling Rijksuniversiteit Gent, 1961. Hierin ook als bijlagen andere interessante lijsten : Lijst over honderd hoogst aangeslagenen van de stad Brussel op 7.7.1813. Alfabetische lijst van de verkiesbaren voor de Senaat in de jaren 1832, 1835, 1840, 1845 en 1850. Lijst der leden van het gemeentebestuur van Brussel in de periode 1830-1850. Lijst der leden van de kamer van koophandel in de periode 1816-1850. Lijst der leden van de handelsrechtbank te Brussel in de periode 1816-1850. Lijst der bankiers.

TABEL III :

Meter op basis van de personele belasting van 1850

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Totaal
		54 — 171	172 — 288	289 — 405	406 — 522	523 — 640	641 — 757	758 — 874	875 — 990	991 — 1108	1109 — 1226	
Eigenaars-renteniers	A.C.	21	24	27	22	13	11	7	-	-	2	127
	%	17	19	21	17	10	9	5	-	-	2	100
	Cumulatief niveau	17	36	57	74	84	93	98	-	-	100	
Handel	A.C.	5	25	26	16	8	4	4	1	-	1	90
	%	6	28	29	18	9	4	4	1	-	1	100
	Cumulatief niveau	6	34	63	81	90	94	98	99	-	100	
Vrije beroepen	A.C.	5	18	21	11	2	1	-	-	-	-	58
	%	9	31	36	19	3	2	-	-	-	-	100
	Cumulatief niveau	9	40	76	95	98	100	-	-	-	-	
Ambtenaren-magistraten	A.C.	1	2	6	2	1	1	-	-	-	-	13
	%	8	15	46	15	8	8	-	-	-	-	100
	Cumulatief niveau	8	23	69	84	92	100	-	-	-	-	
Transport	A.C.	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Ambachten industrie	A.C.	10	20	17	-	-	1	1	-	-	-	49
	%	20	41	35	-	-	2	2	-	-	-	100
	Cumulatief niveau	20	61	96	-	-	98	100	-	-	-	
Onbekend	A.C.	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-	3
Totaal	A.C.	44	90	97	52	24	18	12	1	-	3	341
	%	13	26	29	15	7	5	4	0	-	1	100
	Cumulatief niveau	13	39	63	83	90	95	99	99	-	100	

TABEL IV :

Meter op basis van de personele belasting van 1880

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Totaal
		46 — 262	263 — 478	479 — 694	695 — 910	911 — 1126	1127 — 1342	1343 — 1558	1559 — 1774	1775 — 1990	1991 — 2206	
Landbouw	A.C.	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Eigenaars-renteniers	A.C.	39	47	25	9	9	4	-	1	-	-	134
	%	29	35	18	7	7	3	-	1	-	-	100
	Cumulatief niveau	29	64	82	89	96	99	-	100	-	-	
Handel	A.C.	35	49	17	9	6	-	-	1	-	2	119
	%	29	41	14	8	5	-	-	1	-	2	100
	Cumulatief niveau	29	70	84	92	97	-	-	98	-	100	
Vrije beroepen	A.C.	27	42	9	-	1	1	-	-	-	-	80
	%	34	53	11	-	1	1	-	-	-	-	100
	Cumulatief niveau	34	87	98	-	99	100	-	-	-	-	
Magistraten-ambtenaren	A.C.	4	15	5	2	-	-	-	-	-	-	26
	%	15	58	19	8	-	-	-	-	-	-	100
	Cumulatief niveau	15	73	92	100	-	-	-	-	-	-	
Ambachten Industrie	A.C.	31	48	8	4	2	-	-	1	-	-	94
	%	33	51	9	4	2	-	-	1	-	-	100
	Cumulatief niveau	33	84	93	97	99	-	-	100	-	-	
Onbekend	A.C.	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Totaal	A.C.	138	202	64	24	18	5	-	3	-	2	456
	%	30	44	14	5	4	1	-	1	-	1	100
	Cumulatief niveau	30	74	88	93	97	98	-	99	-	100	

Deze meters gebruiken wij voor de plaatsbepaling van de "nieuwkomers" binnen de gegoede stand. Het cumulatief niveau (24) of de plaats op de sociale ladder werd berekend zowel voor de groep in zijn geheel als voor de beroepsgroepen afzonderlijk.

Een laatste meter werd opgesteld om de plaats van de beheerder van N.V.'s in 1914 te bepalen. Uit het onderzoek zal blijken dat de beheerdersfunctie een belangrijke rol speelt in de stratificatie van de gegoede stand. Niet dit kenmerk zelf bepaalde de situering van een persoon in een bepaalde laag. De sociale oorsprong determineerde de grootte van de invloed van een persoon in de N.V.'s. Ook hier werd de klassenindeling opgesteld op basis van een rekenkundige reeks (1, 4, 9, 16, 25, 36, 49, 64, 81, 100), daar het hier geen hogere groep binnen een totale groep betreft, maar de volledige groep van beheerders in Belgische N.V.'s (25).

(24) Het cumulatieve niveau is ontleend aan de in voorbereiding zijnde doctoraatsverhandeling van J. Verhelst (Rijksuniversiteit te Gent). Hierin buigt de auteur zich over het probleem van een eenvormig meetinstrument van historisch kwantitatief materiaal. Zonder hierop dieper in te gaan is het wel nodig deze schakel uit de voorgestelde meettechniek nader te verklaren. De auteur werkt met een zogenaamde schaalverdeling van tien gelijke schalen. De frequenties binnen die schalen (of klassen) drukt hij cumulatief uit in procenten van de totale frequentie. Op die manier wordt de status van een persoon of groep in het geheel van een populatie bepaald door het cumulatief procent, bereikt door de schaal (klasse), waartoe hij behoort. Bij deze gelegenheid danken wij dhr. J. Verhelst voor zijn bereidwillige hulp.

(25) Le recueil financier 1914, index van de beheerders. Voor groepen binnen een bepaald geheel, zoals de hogere belastingbetalers, gebruikten wij de tiendelige schaalverdeling. Voor gehelen, zoals bv. de beheerders van Belgische N.V.'s, werden de opeenvolgende klassen berekend volgens de rekenkundige reeks 1-4-9-16-25-36-49-64-81-100.

TABEL V :

Meter op basis van het aantal beheerraden, waarin iemand zetelde in 1914

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Totaal
Aantal beheerraden		1	2 — 3	4 — 6	7 — 10	11 — 15	16 — 22	23 — 30	31 — 39	40 — 49	50 — 60	
Totale groep	A.C.	2141	852	330	132	63	32	11	4	1	1	3567
	%	60	24	9	4	2	1	0	0	0	0	100
	Cumulatief niveau	60	84	93	97	99	100	100	100	100	100	
Beheerders buiten Brussel	A.C.	1597	569	172	66	26	13	3	9	-	1	2448
	%	65	23	7	3	1	1	0	0	-	0	100
	Cumulatief niveau	65	88	95	98	99	100	100	100	-	100	
Brusselse beheerders	A.C.	544	283	158	66	37	19	8	3	1	-	1119
	%	49	25	14	6	3	2	1	0	0	-	100
	Cumulatief niveau	49	74	88	94	97	99	100	100	100	-	
Brusselse kiesbaren	A.C.	35	20	13	9	8	5	2	1	1	-	94
	%	37	21	14	10	9	5	2	1	1	-	100
	Cumulatief niveau	37	58	72	82	91	96	98	99	100	-	
Te Brussel geboren kiesbaren	A.C.	14	7	5	5	3	1	2	-	-	-	37
	%	38	19	13	13	8	3	6	-	-	-	100
	Cumulatief niveau	38	57	70	83	91	94	100	-	-	-	

II. DE SOCIALE OORSPRONG VAN DE TE BRUSSEL GEBOREN KIESBAREN

Deze groep valt uiteen in drie subgroepen. De vrij scherpe scheidingslijnen waren het resultaat van het ogenblik, waarop deze families in de gegoede burgerij binnendrongen. 22 of 29,33% families schakelden zich in de bovenlaag in in de periode 1880-1914. Dit was het werk van de jongste generatie. 20 families of 26,66% deden dit in de periode 1850-1880. Hier bracht de 2de generatie dit tot stand. Van 33 families of 43,99% behoorde de 3de generatie of deze van de grootouders reeds tot de top : hun werk of dat van hun voor-

ouders (26). Deze drie subgroepen verschilden niet alleen van elkaar door hun sociale oorsprong.

Vooreerst was er de verschillende leeftijdsstructuur. In groep I was de verhouding tussen 40- en 50-jarigen enerzijds en 60-jarigen en ouderen anderzijds totaal dezelfde. De 40-jarigen waren hier de minderheidsgroep. Groep II verschilde reeds onmiddellijk van de vorige. De jongere leeftijdscategorieën waren hier in de meerderheid en maakten 60% van het totaal uit. Deze tendens vinden wij nog sterker terug bij groep III. Hier was de verhouding 64% 40- en 50-jarigen en 36% 60-jarigen en ouder. De 40-jarigen waren hier de meerderheidsgroep en in aantal gelijk aan de 60-jarigen en ouder. Deze verhoudingen wijzen erop dat het doordringen tot de top voor groepen III en II op relatief jeugdige leeftijd gemakkelijker was dan voor groep I. De financiële basis van deze groepen was solieder, zodat hun kinderen in meer gunstige voorwaarden konden vertrekken.

TABEL VI :

De Brusselse kiesbaren volgens hun leeftijd in 1914

	70 j. en ouder	60 j.	50 j.	40 j.	Tot.
I	6	5	8	3	22
II	3	5	6	6	20
III	4	8	9	12	33
Tot.	13	18	23	21	75

TABEL VII :

De gemiddelde kiesbaarheidsleeftijd

	70 j. en ouder	60 j.	50 j.	40 j.	Tot. gem.
I	64	56	50	44	54
II	64	54	50	43	51
III	53	52	44	43	47
Tot. gem.	60	54	47	43	50

Wordt deze trek nu bevestigd door de gemiddelde kiesbaarheidsleeftijd per groep ? De populaties van de totale groep en de subgroepen zijn zó klein, dat we bepaalde karaktertrekken zo dikwijls mogelijk moeten uittesten. Immers de leeftijdsstructuur van deze drie subgroepen kan zuiver toevallig dit onderscheid naar voor hebben gebracht. De gemiddelde kiesbaarheidsleeftijd lag merkelijk hoger voor groep I dan voor groep III. De middengroep kwam in de nabijheid van het totaal gemiddelde. Mannelijke kinderen uit van oudsher tot de hoge burgerij behorende gezinnen werden op jongere leeftijd kiesbaar. De totale gemiddelde kiesbaarheidsleeftijd van de 70-, 60-, 50- en 40-jarigen was respectievelijk 60, 54, 47 en 43 jaar.

(26) Er ontbreken 2 te Brussel geboren kiesbaren. Zie voetnoot 16.

Groep I en II lagen betrekkelijk dicht bij elkaar. Groep III onderscheidde zich zeer duidelijk van de totale gemiddelden en de gemiddelden van groep I en II. Dit is wel een belangrijk fenomeen. Groepen I en II waren evoluerende groepen; ofwel de jongste generatie, ofwel deze van de ouders bereikten het niveau van de gegoede burgerij. Er was hier alleen een verschil in het tijdstip waarop de overschakeling gebeurde. Groep III viel uiteen in twee delen : een naar de top toe evoluerend deel en een deel dat reeds vroeg in de XIXde eeuw of nog vroeger haar positie in de top gevestigd had en in het verder verloop van de XIXde eeuw op een qua financiële kern onveranderlijke basis bleef. De gelijklopende stijging van de totale gemiddelden van de kiesbaarheidsleeftijd en dezelfde weliswaar in een andere verhouding aanwezige trek bij de subgroepen enerzijds en van de leeftijdsgroepen anderzijds, schept een probleem : was deze opvallende gelijkenis normaal ? Men zou voor alle leeftijdsgroepen een min of meer gelijke leeftijd van politieke privilegiëring verwacht hebben. Kan de verlaging van de verplichte cijns in 1894 dit fenomeen verklaren ? In de eerste subgroep werden Cooreman en Leroy, een 60- en een 70-jarige, vrij onmiddellijk na de verlaging kiesbaar. In groep II reageerde de 50-jarige Brifaut onmiddellijk en in groep III was dit ook het geval met de adellijke legerofficier R. Vanderburch (27). Dus deze vier personen werden kiesbaar onmiddellijk na de verlaging van de vereiste kiesbaarheidscijns, maar toch vele jaren na het verstrijken van de leeftijdsvoorwaarde. Zij hadden op dat ogenblik die verlaging nodig om van dit politieke privilege te kunnen genieten. Van al de anderen bleef de onmiddellijke reactie uit, deels omdat ze te jong waren, maar vooral omdat zij blijkbaar op dat ogenblik nog niet het vereiste niveau hadden bereikt. Derhalve speelde de verlaging geen fundamentele rol in de stijgende reeks van de gemiddelden volgens de leeftijdscategorieën. En vermits dit fenomeen - het later kiesbaar worden van de oudere generaties - ook maar in minder sterke mate voorkwam bij groep III, moet de verklaring ervan hoogstwaarschijnlijk gezocht worden in de opeenvolging van de tijdelijke gebeurtenissen, in de economische op- en neergaande beweging van lange duur. Het is zeer begrijpelijk dat een generatie gemakkelijker kon opklimmen in een gunstige economische faze. Dieptepunten binnen zo'n periode zullen voor de gegoeden en zeker voor dezen van groep III geen of slechts accidentele moeilijkheden veroorzaken, terwijl deze in een ongunstige beweging van lange duur dikwijls voor de nieuwkomers

(27) Al deze personen komen in de behandeling van de respectievelijke subgroepen voor.

katastrofaal konden uitvallen. De ingreep van dit fenomeen wordt bevestigd door het feit, dat de XXste eeuw begon midden zo'n gunstige faze van lange duur (la belle époque), nl. van 1895 tot 1920 (28). Een ander element wijst ook nog in die richting. De familie Dubost van groep I had reeds een gunstige uitgangspositie bereikt omstreeks 1850. Toch kon zij zich niet onmiddellijk in de top inschuiven en moest wachten tot het einde van de XIXde eeuw om door te stoten.

Dat de gemiddelde kiesbaarheidsleeftijd hoger lag voor de generatie in volle opkomst was ook waar voor de 2de generatie van groep II. Het was de groep die grosso modo naar de top doorstootte tussen 1850-1880. Hun gemiddelde kiesbaarheidsleeftijd was 61 jaar. Dit gemiddelde lag veel hoger dan bij groep I. Dit is zeer goed te begrijpen. De vereiste som was in deze periode dermate hoog, dat zij gans hun carrière nodig hadden om dit niveau te bereiken. Daarenboven werden zij in tegenstelling met groep I kiesbaar midden de depressieperiode van 1873-1895. In dit verband zouden we dit fenomeen zó kunnen formuleren, dat de "nieuwkomer" gemakkelijker kon opklimmen in een economisch gunstige faze, en dat hij een voldoende soliede financiële basis, zonder daarom kiesbaar te zijn, moest hebben om weerstand te kunnen bieden aan moeilijkheden binnen een depressieperiode en om uiteindelijk de top toch te bereiken. Dat in die zin het fenomeen van de latere kiesbaarheidsleeftijd moet verklaard worden werd geïllustreerd door de 2de generatie van subgroep III. De leden van deze 2de generatie werden zowel kiesbaar in de gunstige periode 1850-1873 als in de ongunstige periode 1873-1895. Maar er was een duidelijk verschil : de totale gemiddelde kiesbaarheidsleeftijd was 54 jaar; dezen die in de gunstige periode kiesbaar werden, werden dit op gemiddeld 45 jaar en dezen die geprivilegieerd werden in de ongunstige periode op 61 jaar.

TABEL VIII :

De geografische herkomst

	I	II	III	Totaal
Brussel	12	6	14	32
België buiten Brussel	5	13	13	31
Buitenland	5	1	6	12
Totaal	22	20	33	75

(28) F. BAUDHUIN, *Belgique 1900-1960. Explication économique de notre temps*, Leuven, 1961, pp. 30-31.

In de geografische herkomst is weinig structuur te vinden. Iedere subgroep telde vreemdelingen en families in de omgeving Brussel of in de provincie gedomicilieerd. Groep I 45%, groep II 70% en groep III 65%. Brussel oefende een grote aantrekkingskracht uit in de periode van volledige ontplooiiing van het kapitalisme. Langzaam kwamen andere centra op, zodat er een zekere verzadiging optrad. Daarom konden de te Brussel geboren kiesbaren meer op de voorgrond treden. Toch wordt het probleem verduisterd door de verlaging van de kiesbaarheidscijns. Uiteraard konden hierdoor meer Brusselaars op de voorgrond treden. Wij kunnen niet dieper ingaan op het probleem, omdat wij geen preciese gegevens hebben over de immigratie uit het buitenland, die dikwijls over andere Belgische steden liep.

Ook in de beroepsstructuur van 1914 en in de ontwikkeling ervan doorheen de verschillende generaties merken we een onderscheid tussen de drie groepen.

TABEL IX :

Beroepsstructuur

Beroepen	ganse groep			subgroep I			subgroep II			subgroep III		
	jongste	midden generatie	derde	jongste	midden generatie	derde	1ste	2de generatie	3de	1ste	2de generatie	3de
A. Eigenaars - renteniers beheerders	16	6	3	3	-	-	2	3	-	10	3	3
B. Groothandel	15	17	18	5	4	1	4	3	5	6	10	12
C. Vrije Beroepen	20	18	3	4	2	-	10	7	2	6	9	1
D. Ambtenaren magistraten	17	14	14	5	2	1	2	2	3	10	10	10
E. Fabrikanten	7	7	3	5	3	-	2	3	-	-	1	3
F. Ambachten	-	13	20	-	11	15	-	2	5	-	-	-
G. Geen inlichtingen	1	-	14	-	-	5	-	-	5	1	-	4
Totaal	75	75	75	22	22	22	20	20	20	33	33	33

Eerst het verschil in de beroepsactiviteit van 1914 of deze van de jongste generatie. Groep I was betrekkelijk gelijkmatig verdeeld over alle beroepssectoren maar met de nadruk op de primaire expansieve beroepen : groothandel en productie of de aangewezen sectoren voor de eerste fortuinsvorming. In groep II had de sector van de vrije beroepen duidelijk het overwicht. Het was de sector van de consolidatie met ook nog wel expansieve mogelijkheden, maar daarenboven vooral de sector van beroepen met sociaal aanzien tengevolge van de keuze van het cliënteel. We zien dit trouwens bevestigd in de andere sectoren. De groothandel bleef nog wel belangrijk, maar de fabrikanten haalden slechts de helft van het percentage van groep I. Trouwens, deze sector van fabrikanten was zeer karakteristiek. Men kan deze moeilijk omschrijven op basis van de aard van het geleverde produkt, maar wel op basis van de mogelijkheid van de ambachtelijke arbeid. Er waren nl. industrieën, waarin geen alleenstaande handarbeiders werkzaam waren zoals mijnen en aanverwante bedrijven, de suikerfabricage, de fabricage van garens en weefsels van kunstzijde enz (29). Dergelijke fabrikanten kende Brussel niet. De Brusselse kiesbare fabrikanten oefenden allen een bedrijf uit, waarin alleenstaande ambachtelijke arbeid mogelijk was, zoals de kledingindustrie, bouwbedrijf, houtbewerking en stoffering, voedingswarenbereiding, huiden- en lederindustrie. Het was de aangewezen sector voor de "nieuwkomer", die geleidelijk kwam, maar minder geschikt voor diegenen, die de top bereikt hadden. Trouwens, deze sector was helemaal onvindbaar in subgroep III. Hier waren de eigenaars, waaronder de beheerders, en de magistraten en ambtenaren het sterkst vertegenwoordigd. Iedere groep had dus in 1914 in zekere zin zijn specifieke bedrijvigheid. Iedere groep kwam daarenboven uit een ander beroepsmilieu. De "nieuwkomers" kwamen bijna allen uit het ambachtelijke milieu, groep II overwegend uit groothandels- en ambtenarenkringen. Doorheen deze bepaalde voorkeur in de beroepskeuze van de sectoren loopt de grillige draad van het tijdsgebonden karakter van de beroepen. Groep I koos het best een taak in de groothandel of de produktie of de ambtelijke functies. De 2de generatie van groep II niet in deze sectoren, maar wel in deze van de vrije beroepen.

In de beroepskeuze is nog een ander aspect belangrijk : de keuze van het beroep ten opzichte van dat van de ouders en schoonouders. Uit de tabellen X, XI, XII, XIII en XIV blijkt duidelijk dat het ogenblik waarop een familie in de gegoede burgerij binnendrong de gelijke of ongelijke keuze sterk bepaald heeft. Algemeen kunnen we

(29) Economische en sociale telling van 27.2.1937, Boekdeel I, p. 96.

dit fenomeen zó formuleren : hoe vroeger een familie zich in de top gewerkt had, hoe groter de kans werd op een gelijke beroepskeuze, terwijl de generaties in volle opkomst de neiging vertoonden op een andere activiteit over te schakelen. In dit laatste geval waren er dan nog verschillen. De 2de generatie van groep II schakelde bijna volledig over op een ander beroep. We zouden hier kunnen spreken van een politiek van bewust geambieerde sociale promotie. Een klein deel van de jongste generatie van groep I koos het beroep van de ouders. Zonder duidelijke aanwezigheid in het begin van een bewuste ambitie naar sociale promotie, bereikten dezen door groei en vooruitgang van het traditionele beroep eerder toevallig het niveau van de gegoede burgerij. Dit laatste kenmerk was trouwens sterk aanwezig bij de 2de generatie van deze groep, waarvan velen het beroep van hun vader kozen. Opnieuw duikt hier het verschil op tussen de jongste generatie van groep I en de 2de generatie van groep II. We zouden het zó kunnen stellen, dat in de opgang naar de top een aantal dezelfde regels een rol spelen, maar dat men daarbij om de kansen te vergroten op de tijdsgebonden factoren moet inspelen. De volle ontplooiing van de industrialisatie noodzaakte de uitbreiding van een aantal taken, advocaten, wisselagenten, magistraten enz. Hierop speelde de 2de generatie van groep II in. Wanneer dan een verzadiging optrad, kwam er een meer gelijke spreiding over de diverse sectoren met toch de nadruk op de distributie van de verhoogde produktie en de fabricage van meer gevraagde produkten.

TABEL X :

Dezelfde activiteit van 3 opeenvolgende generaties

Sectoren	A	B	C	D	E	F
Groep I	-	-	-	-	-	-
Groep II	-	1	1	-	-	-
Groep III	1	2	1	6	-	-

TABEL XI :

Hetzelfde beroep van grootvader op vader

Sectoren	A	B	C	D	E	F
Groep I	-	1	-	1	-	6
Groep II	-	-	-	1	-	-
Groep III	-	3	-	6	-	-

TABEL XII :

Hetzelfde beroep van vader op zoon (kiesbare 1914)

Sectoren	A	B	C	D	E	F
Groep I	-	-	2	1	2	-
Groep II	1	3	5	-	1	-
Groep III	1	6	4	9	-	-

TABEL XIII :

Dezelfde activiteit van de jongste generatie en de schoonvader

Sectoren	A	B	C	D	E	F
Groep I	-	-	1	1	-	-
Groep II	1	1	2	-	1	-
Groep III	1	1	2	-	-	-

TABEL XIV :

Beroep van de schoonvader van de kiesbare

Sectoren	A	B	C	D	E	F
Groep I (%)	11	22	16	6	6	39
Groep II (%)	38	13	12	12	13	12
Groep III (%)	44	18	13	22	4	-

Tussen de drie groepen was er ook een onderscheid in de beroepsstructuur van de schoonouders. Zeer opvallend was de gelijkenis tussen deze en die van de kiesbaren zelf. In hiërarchische volgorde van de groepen steeg de aantrekkingskracht van eigenaars- en ambtenarenfamilies en daalde deze van de ambachtelijke en fabrikantenmiddens.

Een laatste onderscheid tussen de drie subgroepen betreft het aantal beheerders in Belgische N.V.'s van 1914. Groep I totaliseerde er in 1914 3, groep II 17 en groep III 174. Hier moet niet meer onderstreept worden, dat de sociale oorsprong bepalend was voor de invloed en de controle in de N.V.'s. Wat echter opnieuw in het oog valt zoals bij het probleem van de gemiddelde kiesbaarheidsleeftijd, was het kleine verschil tussen groep I en II, en de grote afstand tussen deze twee en de derde groep.

Tot hiertoe hebben wij ons beperkt tot enkele algemene kenmerken. In de volgende delen zullen we de afzonderlijke groepen analyseren. Dit zal gebeuren aan de hand van type-voorbeelden.

A. De families die kiesbaar werden in de periode 1880-1914

Deze lichting uit de groep te Brussel geboren kiesbaren - de nieuwkomers - impliceert reeds een karakteristieke eigen ontwikkeling : een groep families drongen op het einde van de XIXde eeuw en het begin van de XXste eeuw vanuit een lager sociaal niveau, nl. dat van ambachtslieden en kleine middenstand, ofwel doorheen het tussenstadium van de "moyenne bourgeoisie", ofwel vrij plots door tot de reeds gedefinieerde ruime top van de sociale pyramide. (De ruime top wordt begrensd door de scheidingslijn tussen de deftige burgerij - la bonne bourgeoisie - en de "moyenne bourgeoisie"). Deze subgroep werd gekenmerkt door een gemiddeld hoge kiesbaarheidsleeftijd en de aard van hun beroepsactiviteit. Zij waren bij uitstek actief als groothandelaars en als fabrikanten. In iedere beroepsactiviteit trachtten zij de hoogste toppen te bereiken. Slechts twee eigenaars - bij de derde was dit het vermelde beroep op het einde van zijn leven - teerden op het verworven bezit en beperkten zich tot het beheer van hun goederen. Zo bekeken was het de meest rationele groep van de Brusselse gegoede burgerij : heel hun streven was gericht op meer winst en meer rijkdom. Maar in dat streven was hun energie beperkt tot hun beroep. Zij waren in de ogen van de samenleving de kapitalisten : zij kwamen rechtstreeks met de

arbeiders in contact en in conflict (30). Maar zij behoorden nog niet tot de elite. Zij hadden geen mandaten in sociale, economische, politieke en culturele instellingen en waren nog niet geïntegreerd in de beperkte top. Het zou een zeer interessante studie zijn na te gaan wie van hen daarin wel slaagde. Met het bereiken van de eerste voorwaarde voor een dergelijke participatie, nl. een soliede financiële basis, waren zij actief bezig. Drie leden van deze groep begonnen met een schuchtere poging tot integratie : Absalon en Van Wambeke werden op beperkte schaal beheerders van N.V.'s en Dubost maakte van zijn politiek privilege gebruik en werd senator.

Als wij de beroepsstructuur van deze groep verder overlopen wordt duidelijk dat deze families de top bereikten ofwel doorheen een gestage groei van drie of vier generaties - de families o.m. waar de vaders van de kiesbaren reeds een beroep van hoger niveau uitoefenden - ofwel door een plotse sprong van de jongste generatie - de gevallen waar zichtbaar "carrière" werd gemaakt, zodat deze subgroep van 22 uiteenvalt in twee categorieën en één overgangsfiguur.

1. De categorie van de plotse opgang

Wanneer we het onderscheid tussen plotse opgang of geleidelijke ontwikkeling maken, moet duidelijk gesteld worden, dat de plotse sprong van de jongste generatie niet noodzakelijk onvoorbereid tot stand kwam. Uiteindelijk was deze categorie van de "nieuwkomers" in een zekere mate voorbereid, al ontbraken de zichtbare elementen. De wil en de mentaliteit om hogerop te geraken kon zich reeds in verschillende vormen bij de ouders gemanifesteerd hebben : er was daar de jarenlange strijd van de kleine patroon, de invloed van de ouders bij de keuze van een huwelijkspartner door hun zoon, het aanzetten tot en de keuze van universitaire studies enz. Het verschil met de andere categorie lag in het tijdstip waarop deze mentaliteit vruchten afwierp. In het onderhavige geval gebeurde dit vrij plots en doordringend bij de jongste generatie. Deze groep van de plotse opgang valt uiteen in twee delen naargelang de zichtbare inbreng van de huwelijkspartner. Bij de families Absalon, Bauvelinckx, Pasquier en Stallaerts was deze inbreng niet aanwezig of tenminste niet zichtbaar. Van de subcategorie was Absalon een type-voorbeeld.

(30) H. WOUTERS, *Documenten betreffende de geschiedenis der arbeidersbeweging ten tijde van de 1e Internationale (1866-1880)*, (I.C.H.G. 60), dl. II, p. 1140, Staking bij meubelfabrikant Christians.

Noch de grootouders, noch de ouders van Marie-Ernest Absalon (°Br. 28.1.1855) (31) hebben een deel van zijn opgang naar de top op zich genomen. Zijn grootouders waren ambachtslui. Hun sociaal milieu was dat van schoen- en laarzenmakers, stukadoors en schrijnwerkers. Grootvader Absalon, arbeider-laarzenmaker, huwde zijn zoon Henri (°1815) uit aan de dochter van een arbeider. Dit is zeker niet een getuigenis van de aanwezigheid van ambitie. De ouders van Marie-Ernest baatten in 1860 gelijktijdig een schoenmakersbedrijf en een winkel uit. Het waren bescheiden ondernemingen (32). Voor ieder bedrijf betaalden zij het op één na laagste tarief van de patentbelasting. Dat brengt hun totale bedrijvigheid in onze indeling in klasse 3. Omstreeks 1870 had Henri Absalon zijn ambachtelijk bedrijf gestaakt en had alles gezet op de distributie (33). Hij bleef in klasse 3, niveau dat hij ondanks een lichte verbetering in 1880 bleef behouden (34). Dergelijke som moest betaald worden voor een geraamde winkelomzet van 16.960 F tot 23.230 F of voor een jaarwedde van een boekhouder van 1908 tot 2.544 F (35). We weten reeds dat een minister in deze periode een vergoeding van 21.000 F kreeg (36). We kunnen hier dus niet spreken van een sterke vooruitgang, wel van een geslaagde middenstandsloopbaan. Wel kan deze trage ontwikkeling een eerste prikkel voor de opgang naar de top van Marie-Ernest betekend hebben. Hij begon even bescheiden als zijn ouders als bediende. Maar wanneer zijn schoonmoeder na de dood van haar echtgenoot in 1893 van Hamme naar Brussel kwam wonen deed Marie-Ernest de grote sprong. Als garenfabrikant en groothandelaar betaalde hij in 1905 reeds 8 maal meer patentbelasting dan zijn vader in 1880 (37). Omstreeks die tijd werd hij kiesbaar tot de senaat. In 1914 betaalde hij 747 F patentbelasting of meer dan het driedubbele van 1905. De verworven rijkdom werd belegd in grondbezit. In 1900 was hij beheerder van de "Filature et blanchisserie réunies La Ninovite", waarvan de industriële situatie uitstekend was, en commissaris van de "Grand bazar du boulevard Anspach" (38). In 1913 deelde hij als beheerder van deze distributie-

(31) Bev. 1856/E94; 1866/E283; A293; 1876/C1591; 1890/P1797; 1900/P2271; 1910/Q264. G.-akte 1815/1103; 1822/3004.
(32) Registre des patentables 1860, sectie 7, nr. 1144 : 13a en 16a = klasse 2 in onze indeling.
(33) Ibid. 1870, sectie 7, nr. 616 : 12a = klasse 3.
(34) Ibid. 1880, sectie 8, nr. 611 : 11a = klasse 3.
(35) Pandectes Belges, dl. 74, 1903, pp. 335 en 339.
(36) Almanach royal 1870, pp. 130, 133, 134.
(37) Som vermeld op de lijsten der kiesbaren tot de Senaat.
(38) Le recueil financier 1900-1901, pp. 676, 741.

onderneming 181.699 F aan tantièmes met 9 andere beheerders (39). Marie-Ernest Absalon was een typisch voorbeeld van de groep, die de sprong naar de top zelf bewerkstelligd heeft.

Victor Benjamin Bauvelinckx (°Br. 30.12.1834) (40), aanvankelijk reiziger en bediende, schakelde vóór zijn huwelijk in 1873 over op de groothandel in laken stoffen en behoorde in onze indeling tot klasse 6 van de patentbelasting. Op 80-jarige leeftijd verscheen hij als kiesbare niet op basis van grondbezit maar als resultaat van zijn groothandelszaak.

Pierre Joseph Gustave Pasquier (°Br. 21.5.1860) (41) en Edmond François Joseph Stallaerts (°Br. 27.3.1873) (42) hebben hun opgang zelf bewerkt. De familie Stallaerts evolueerde van herbergier over magazijnier-kolenhandelaar tot wisselagent-eigenaar.

In welke mate de plots verworven rijkdom van Marie-Ernest Absalon bepaald werd door zijn huwelijk, was aan de hand van de geraadpleegde bronnen niet met zekerheid vast te stellen. Wel was er die opvallende gelijktijdigheid tussen zijn snelle opgang en de dood van zijn schoonvader. In de gevallen Allaert, Demaeght, Desmedt, Jacquet, Leclercq en Leys waren er duidelijke sporen van de inbreng van de zijde van de vrouw.

De grootouders van Léon Guillaume Allaert (°Br. 28.8.1860) (43) waren arbeiders. Hun zoon André (°1823) huwde de dochter van een leerlooier. Omstreeks 1868, het jaar van overlijden van zijn schoonvader, staakte hij zijn bedrijf van handelaar-kleermaker en schakelde over op het beroep van zijn schoonvader : leerlooierij en handel in lederwaren. Volgens de patentbelasting betekende deze verandering geen verbetering : in 1860 zat hij in

(39) Ibid. 1914, p. 701.
(40) Bev. 1856/V239; 1866/O408; U406; 1876/R218; 1890/R316; 1900/S1735; 1910/T63.
Patentbelasting 5B = klasse 6.
De vermelde som op de lijst van de kiesbaren van 1914 was samengesteld uit de drie rechtstreekse belastingen.
(41) Bev. 1856/T178; 1866/T208; 1900/T145; 1910/T450. G.-akte 1860/2322.
(42) Bev. 1856/L678; 1866/M376; 1890/V109; 1900/R631; 1910/R711. G.-akte 7836/719; O.-akte 1899/2667. Edmond Stallaerts was wisselagent en kon volgens zijn belangrijkheid vanaf klasse 11b tot klasse 2b ingedeeld worden. Hij kon derhalve niet tot de drie laagste klassen van het tarief behoren. Pandectes Belges, 1903, p. 349, nr. 366.
(43) Bev. 1856/P299; O108; H36; 1866/M507; N699; 1876/M1352; T1905; O405; 1890/R390; 1900/R349; 1910/U1450. G.-akte : 1823/3088; 1825/2298; 1828/4098. O.-akte : 1868/2462.

klasse 3 en bleef dat in 1870 (44). Het huwelijk van Léon in de familie Dubois was een promotie. Dubois (°1827), van Waver afkomstig, zelf gehuwd in een welstellende familie van bouwmeesters, handelaars en renteniers, was commissiehandelaar. In de periode 1860-1870 stuwde hij zijn zaak omhoog van klasse 4 tot klasse 6 (45). Tot deze laatste klasse behoorde ook de rijtuigmaker, die 32 tot 50 werknemers tewerkstelde. Trouwens omstreeks 1895 werd Dubois kiesbaar. Léon Allaert was eerst bediende en werd na de dood van zijn vader in 1891 in de bronnen eigenaar genoemd. Tien jaar na het verstrijken van de leeftijdsvoorwaarde werd Allaert kiesbaar. Blijkbaar heeft Léon Allaert zijn plaats in de top niet zelf tot stand gebracht. Het daaraan ten grondslag liggende fortuin werd hem door erfenissen in handen gespeeld.

Charles Demaeght, architect, landmeter en expert van onroerende goederen (°Br. 29.1.1836) (46), huwde voor een eerste maal de dochter van een schoenmaker. Haar broers Antoine (°1841) en Philippe Kerrels (°1842) waren beiden in 1880 hogere belastingbetalers (47). Voor een tweede maal huwde hij een dochter van Manche-Areths. Van deze familie, die omstreeks 1890 een kiesbare telde, nl. Joseph Areths (°1825), erfde Charles 19 huizen met een totaal kadastraal inkomen van 13.408 F of meer dan voldoende om kiesbaar te zijn voor de senaat na 1893 (48).

Emile Joseph Desmedt (°Br. 7.6.1847) (49), rechter, raadsheer bij het rekenhof en eigenaar, huwde de dochter van advocaat Jean Van Parijs, omstreeks 1865 kiesbaar en voornamelijk op basis van grondbezit in vier gemeenten buiten Brussel.

Edouard Alphonse Henri Jacquet (°Br. 8.3.1845) (50) koos zich een vrouw-eigenares, in een familie, waar broers en kozijns reeds op jeugdige leeftijd rentenierden.

(44) Registre des patentables 1860, sectie 8, nr. 680. Ingedeeld in klasse 10b; in onze indeling klasse 3. 1870, sectie 3, nr. 1314 : 13a en 15a = klasse 10.
(45) Ibid. 1860, sectie 4, nr. 583 : 8b = klasse 4. Ibid. 1870, sectie 4, nr. 635 : 5b = klasse 6.
(46) Bev. 1856/M79; 1866/A630; 1876/N2133; 1890/R1632; 1900/R1630; 1910/P520. G.-akte 1822/1952; 1825/1835; 1845/2633.
(47) Antoine, handelaar. Cum. niveau pers. bel. 1880 : 30. Philippe, schoenmaker. Cum. niveau pers. bel. 1880 : 74. Deze laatste echter als kleine patroon cum. niveau : 84.
(48) Kadaster Brussel, ancien 3, nouveau 10, art. 150, 3636 en 2974; art. 1954/2-3, 5-8, 17-19, 51-53, 57, 60-64, 70-79.
(49) G.-akte 1805/2590; 1822/565; 1820/789; 1847/2104. H.-akte Jaar IX/95; 1842/874; 1843/1074.
(50) Bev. 1876/R248; 1900/X3581; 1910/W689. H.a. 1839/1038. O.a. 1914/2070 en 3040.

Jules Joseph Leclercq (°Br. 4.12.1848) (51) huwde in de familie Dubost. Een broer van zijn echtgenote maakte deel uit van de staande magistratuur; een andere broer Casimir was notaris, kiesbaar tot de senaat en senator.

Emile Leys (°Br. 21.12.1869) (52), eigenaar, wiens vader het als bakker volgens de patentbelasting nooit ver geschopt had (53), huwde in 1911 de weduwe van een advocaat en werd kort daarna kiesbaar.

2. De categorie van de geleidelijke ontwikkeling

In de vorige categorie was de inbreng door de huwelijkspartner zó bepalend, dat daarin een reden gevonden werd om de groep in twee subcategorieën te verdelen. Uiteraard zal dit element bij de categorie van de geleidelijke vooruitgang niet zo'n belangrijke rol spelen. De ontwikkelingsgang van een familie werd hier meer beheerst door een gestage en onverpoosde groei, waarbij iedere generatie haar steentje bijbracht. Een gunstig huwelijk maakte in sommige gevallen deel uit van dit proces, alhoewel dit wel uitzonderlijk was. Het was een organische groei. Maar er was in deze groep nog een andere soort ontwikkeling. Er waren families, die reeds vroeg een beroep met sociaal aanzien uitoefenden. Dat betekende echter niet van den beginne af rijkdom; de onverpoosde voortzetting echter van een sociaal aanzienlijk beroep van vader op zoon resulteerde in het fysisch bereiken van de brede top van de piramide; geestelijk hadden zij zich immers vóór het bereiken van het financiële niveau in de gegoede klasse gesitueerd. De heterogeniteit van deze ontwikkelingsschema's verwerpt een verdere onderverdeling. Daarom zullen wij ons beperken tot het beschrijven van enkele modellen en het aangeven van de specifieke afwijkende evolutieschema's.

Een type-voorbeeld van geleidelijke groei naar de top was de familie Goeyens. Om dit duidelijk aan te tonen verdelen we hier de analyse in twee delen, nl. de ontwikkeling per familietak - deze van

(51) Bev. 1856/0103; E19b; 1866/N437; W124; 1876/N358; W1679; M1702; W743; 1900/X999; 1910/X2461. G.a. 1814/277; 1824/137; 1839/177; 1848/4425; H.a. 1822/704; 1842/619; 1886/537; O.a. 1868/5393.
(52) Bev. 1856/N66; 1866/K47; 1876/L928; 1890/K2529; 1900/R837, O132; 1910/O1712. H.a. 1865/897.
(53) Registre des patentables Brussel 1875, wijk 2, nr. 214; 1880, wijk 2, nr. 143; 1885, wijk 2, nr. 201; 1890, wijk 2, nr. 921. De bakkers konden gerangschikt worden vanaf klasse 12b tot en met 6b, in onze indeling vanaf klasse 2 tot en met 5. Pandectes Belges, 1903, dl. 74, p. 352, nr. 395.

de man en die van de vrouw - en de evolutie per generatie. De familietak Goeyens bleef drie generaties lang in het houtbedrijf. En geleidelijke vooruitgang is duidelijk merkbaar. Grootvader Pierre was bij de geboorte van zijn zoon in 1838 schrijnwerker. 22 jaar later was hij dat nog. Zijn zoon Joseph (°1838) vertrok als arbeider. Op het ogenblik van zijn huwelijk was hij zelfstandig arbeider, nl. vergulder op hout. Hij huwde de dochter van een likeurstoker, die echter ook in het begin van zijn beroepsloopbaan als arbeider was tewerkgesteld. 30 jaar na zijn huwelijk werd Joseph Goeyens als fabrikant van lijsten vermeld. Zijn zoon **Paul-Emile Goeyens** (°Br. 10.8.1868) (54) vertrok niet meer als arbeider maar als fabrikant. Twintig jaar later noemden de bronnen hem fabrieksdirecteur en industrieel. De tak Friché, familie waarin Paul Emile huwde, beoefende een heel gamma van beroepen. Grootvader Bartholomé was eerst arbeider-laarzenmaker. Later werd hij zelfstandige in dat vak. In 1850 had hij één arbeider in dienst en baatte hij een winkel uit. Voor deze totale bedrijvigheid viel hij in klasse 2 van onze indeling van de patentbelasting (55). Zijn zoon Dominique (°1840) kende dezelfde evolutie in zijn beroep : van arbeider over slotenmaker tot meester kachelsmid. Dominique huwde de dochter van een kuiper, die identiek dezelfde evolutie van arbeider tot meester doormaakte.
In het overschouwen van de generaties valt het gamma beroepen op van de 3de generatie : schrijnwerker, likeurstoker, laarzenmaker en kuiper. Al deze personen hebben dezelfde beroepsevolutie doorgemaakt : van arbeider tot meester. Het waren allemaal ambachtelijke beroepen. De 2de generatie kende dezelfde ontwikkeling; maar er was een merkbaar verschil met de vorige : Joseph Goeyens ging verder dan meester-ambachtsman, hij werd fabrikant. Deze stap liet zich voelen in de jongste generatie. Paul Emile vertrok niet meer als arbeider, maar rechtstreeks als fabrikant en werd omstreeks 1914 kiesbaar.

Ook in het geval **Joseph Dalk** (°Br. 6.6.1860) (56) werd de vooruitgang duidelijk in de middengeneratie. Jean Antoine (°1811), vader van Joseph, viel in 1850 als schrijnwerker en winkelier in klasse 2 van de patentbelasting (57). In 1875 was hij geassocieerd met

(54) Bev. 1866/M142; 1876/P1249; 1890/Q61 en O926; 1900/N2359; 1910/O2. G.a. 1838/2279; 1867/647; 1869/436. H.a. 1860/194; 1869/436. O.a. 1869/6251.
(55) Registre des patentables Brussel 1850, wijk 3, nr. 138.
(56) Bev. 1856/H39; 1866/F249; 1876/H27; 1890/H1001; 1900/H1434; 1910/H1459. H.a. 1843/1074. O.a. 1878/4027.
(57) Registre des patentables Brussel 1850, 8/603 : schrijnwerker met 1 arb. 13b, winkelier 17a. Zie verder 1865, 8/686 : vergulder op hout 10b. Dezelfde indeling in 1870, 8/604 en 1875 2/1158.

Pohlmann en samen vielen zij als meesters vergulders op hout voor de tewerkstelling van 45 arbeiders en het gebruik van stoommachines in klasse 7 (58).

De vader van Edmond Auguste Snutzel (°Br. 4.10.1862) (59) ging als koetswerkschilder-koetsenmaker vooruit van klasse 4 tot klasse 5 (60).

De ouders van Edmond George Joseph Deman (°Br. 26.3. 1857) (61) behoorden reeds bij de geboorte van hun zoon tot de welstellende middenstand.

Charles Van Wambeke (°Br. 7.1.1842) (62), wisselagent zoals zijn vader en beheerder van N.V.'s, werd kiesbaar op het ogenblik dat hij aan de leeftijdsvoorwaarde van 40 jaar voldeed omstreeks 1885, dus vóór de verlaging van de verplichte cijnssom. We hebben het gevoelen, dat hij samen met Dubost tot de overgangsfiguren behoorde. Maar we hebben in dat verband geen aanwijzingen.

Jean Edouard Wielemans (°Br. 8.2.1852) (63) schakelde evenals zijn broers André (°1848) en Jean Prosper (°1850), die ook kiesbaar werden, over op een andere activiteit dan die van hun vader, winkelier klasse 4 (64). Diens winkelafzet in 1850 en 1860 bedroeg 33.000 F. Op grond daarvan werd hij in klasse 9a van de patentbelasting ingedeeld. Was dit belangrijk ? Tot dezelfde klasse behoorde de boekhouder met een gemiddeld jaarloon van 4770 F. Berekend op 300 werkdagen betekende dit een dagloon van ongeveer 15 F. In 1846 verdiende een arbeider een dagloon van 1,5 F. In 1880

(58) Ibid., 2/1156-1158. Pohlmann schrijnwerker met 45 arbeiders 7b; stoommachine 9a; als vergulder op hout 10b. Jean Dalk als vergulder op hout 10b en Pierre zelfde beroep, zelfde klasse. In totaal werd hiervoor 203 F betaald, bedrag dat tussen klasse 4b en 5b lag.
(59) Bev. 1856/E915; 1866/Y143; 1876/F2408 en 2409; 1890/D1456; 1900/X808; 1910/X2410. G.a. 1820/434; 1822/3514. H.a. 1846/961.
(60) Registre des patentables Brussel 1850, 7/481 : Snutzel Joseph 8b. 1860, 7/540 id., 1870, 8/536 : koetswerkschilder met 2 arb. 11b en koetsenmaker met 15 arb. 7b. Zijn schoonvader Manoye Noël 1870, 6/81 : schrijnwerker met 9 arb. 10b en meubelverkoper 10b. Snutzel Edmond 1890, 1/147 : als stoffeerder 10b (27 F) en als groothandelaar 11b (20 F).
(61) Bev. 1856/A986; 1866/A525; 1876/Z968; 1890/T267; 1900/T179; 1910/T489. G.a. 1857/1355. Registre des patentables Brussel 1850, 7/620 : vader Eugène Deman : hoedenmaker 12b; winkelier 13a. Tesamen een belasting van 23,60 F =klasse 3.
(62) Bev. 1856/R776; 1866/R776 en V927; 1876/M2478 en R316; 1890/M1300 en W568; 1900/U429 en L2831; 1910/U630. G.a. 1805/1682; 1807/1142; 1842/95. H.a. 1833/649; 1836/32; 1869/107; 1909/917. O.a. 1852/1948; 1872/3740; 1875/95; 1893/90.
(63) Bev. 1910/Y1142; 1820/67/167. O.a. 1863/2061; 1883/2209; 1915/350.
(64) Registre des patentables Brussel 1850, 8/258; 1860, 8/253.

ongeveer 2,5 F (65). Zijn drie zonen zetten een brouwerszaak op touw, de "Société en nom collectif Wielemans-Ceuppens", waarvoor Jean Edouard in 1880 in klasse 2a van de patentbelasting, klasse 9 in onze indeling, gerangschikt werd (66). Dit bedrijf had in 1913 op het Brouckèreplein een gebouwencomplex met een kadastraal inkomen van 70.410 F, praktisch volledig verworven door aankoop (67).

De familie Cooreman kende een gelijkaardige ontwikkeling, maar hier kwam een gunstig huwelijk de evolutie versnellen: François Cooreman (°Br. 14.2.1847) (68), die het voorvaderlijke beroep van verver had verlaten en wisselagent was geworden, huwde de dochter van een brouwer. Deze Degeust viel in 1850 in klasse 2 en in 1860 in de hoogste klasse van de patentbelasting (69). Hij behoorde dan ook in 1850 reeds als hogere belastingbetaler tot de gegoede klasse van Brussel (70).

Binnen deze categorie waren er dan nog enkele families, die van *vader op zoon sociaal aanzienlijke beroepen hebben uitgeoefend* en zó tot de top doordrongen.

Jean Baptiste Courouble (° Br. 31.8.1832) (71), legerofficier, was de zoon van een politiecommissaris, evenals Amandus Daehsbeek

(65) M. NEIRYNCK, *De lonen in België sedert 1846*, Leuven, 1944, pp. 77 e.v.
(66) Registre des patentables, Brussel 1880.
(67) Kadaster Brussel, ancien 5, art. 2052/4; art. 427/12; art. 2448/4; art. 2059/9; art. 2430/1; art. 1628/7; art. 2430/1; 1628/7; 1689/2-5; 1861/2.
(68) Bev. 1856/P940; 1866/Q623; 1876/H2515; 1890/J753; 1900/J1910; 1910/J1928. G.a. 1837/3835. H.a. 1839/1031. O.a. 1926/1888. Registre des patentables 1870, vader Henri Charles Cooreman, 2/202. 1875, 2/188 : als verver met 7 werkenden, kl. 11a; stoommachine : 8a = 94 F of klasse 5. François Cooreman : 1875, 2/1482; 1880, 2/1641; 1885, 2/1613 : klasse 9b = klasse 3.
(69) Ibid. 1860, 3/367.
(70) Pers. Bel. 1850 = 155 F. Cum. niveau = 13.
(71) Bev. 1856/U498; 1866/U39; 1876/A1072; 1890/A1293; 1900/A1284; 1910/A1250. G.a. 1820/2129; 1832/2541; 1846/1031. H.a. 1830/737; 1866/747. O.a. 1916/1553; 1918/2058.
Betreffende vader Gabriel Courouble zie H. WOUTERS, *Documenten betreffende de geschiedenis der arbeidersbeweging (1831-53)*, Dl. I, pp. 12, 24, 77-82, 145 e.v. Als politiecommissaris zeer toegewijd aan het nieuwe regime. Toonde zich duidelijk geëngageerd in zijn verslagen. Bij stakingen zocht hij naar de meest bewuste militant. Bij een opdracht op een meeting van de Brusselse arbeiders in 1833 ging hij te ver, zodat de openbare instanties heel verveeld waren met zijn provocatie. Enkele jaren later, nl. in 1839 vinden wij hem in een zeer merkwaardige rol : de Brusselse meeting van 17.2.1839 waarschuwde : "Wij hebben in onze voorgaande meeting verhaald, dat het gerucht algemeen door de stad verspreid was, dat de heer Courouble, gewezen commissaris, in de jeneverkroegen geld uitstrooide om Vive Léopold en Vive la paix te roepen".

(°Br. 26.8.1851) (72), hoedenfabrikant. Maar in het laatste geval werd dit ambt ook door grootvader uitgeoefend.

François Jules Marie Leroy (°Br. 7.10.1835) (73), zelf geneesheer was de zoon van een apotheker. Ambroise Benjamin Joseph Delacre (°Br. 10.2.1859) (74), oefende ook dat beroep uit. Zijn vader had zijn apothekerszaak van klasse 3 in 1860 tot klasse 6 in 1885 weten op te voeren (75). Ambroise huwde de dochter van Joseph Tasson (°1836). Deze aannemer van schilderwerken werkte in 1880 met 69 arbeiders en werd omstreeks 1885 kiesbaar tot de senaat (76).

De overgangsfiguur Edouard Casimir Jules Dubost (°Br. 19.12. 1855) (77).

Tevoren kwamen we reeds in aanraking met een persoon, die vermoedelijk niet helemaal in de groep thuishoorde. Er waren echter geen aanwijzingen voor Van Wambeke aanwezig om hem elders te plaatsen. Voor Dubost was dat wel het geval. Hij behoorde wel tot groep I, maar het was een randgeval.
François Dubost (°1798) en Plisson Caroline, grootouders van Edouard, werden beiden in Frankrijk geboren. Zij huwden in Brussel. François was de zoon van een dagloner en was bij zijn huwelijk in 1822 kok. Een restauratiehouder, een oom van zijn vrouw, een rentenier, een winkelier en een haarkapper waren de getuigen bij zijn huwelijk. Twee jaar later, bij de geboorte van zijn zoon, was deze middenstandsomgeving nog niet gewijzigd. Later in de vijftiger jaren vinden wij hem als restauratiehouder. Hij kwam niet voor op de lijst van de hogere belastingbetalers van 1850. In 1860 werd François in zijn beroep ingedeeld in klasse 6b, wat met klasse 5 van onze indeling

(72) Bev. 1866/T520; 1876/S1952; 1890/T1696; 1900/S558; 1910/S1440. G.a. 1851/3345; 1854/2042; 1859/3345. H.a. 1840/1105. Registre des patentables 1875, 5/1197; 1880, 5/1376; 1890, 5/786.
(73) Bev. 1856/T281; 1866/T266; 1890/S1072; 1900/S1361; 1910/S1447. G.a. jaar 9/611; 1812/339; 1835/3283; 1844/3665. H.a. 1829/660; 1839/921; 1871/821.
(74) Bev. 1856/D72 en F962; 1866/D344; 1890/R353, Z63; 1900/R310; Y109; 1910/Y1317. G.a. 1813/1814. H.a. 1835/538. O.a. 1907/1943.
(75) Registre des patentables 1860, 7/693; 1885, 7/857; 1890, 7/842.
(76) Ibid. 1850, 8/1305; 1860, 8/1204; 1875, 8/1479; 1880, 8/1352; 1885, 8/1251; 1890, 8/252.
(77) Bev. 1856/O103, E19b, N371; 1866/N437, W124, P738, R277; 1876/M1702, O1789, W743, S1104; 1890/X501; 1900/X1693; 1910/W735. G.a. 1803/2591; 1824/137; 1826/1542; 1839/177; 1841/3472. H.a. 1822/704; 1823/178; 1838/843; 1864/1561. O.a. 1868/5393; 1881/2500; 1907/1552.

overeenstemt (78). Een restauratiehouder kon op grond van zijn verdiensten gerangschikt worden in één van de klassen tussen 6 en 12b. Het tarief b telde 14 klassen. Dit beroep werd dus hoger geschat dan klasse 13 en 14b, waarin een werkgever met 1 tot 3 arbeiders kon ondergebracht worden. Ook kon de restauratiehouder niet behoren tot de 5 hoogste klassen van het vermelde tarief (79). Dus de patenbelasting oordeelde dat het beroep van traiteur noch de brede top noch de basis van de piramide kon raken. In ieder geval behoorde François rond het midden van de 19de eeuw tot de voornaamste restauratiehouders van Brussel. Zijn zoon Casimir François (°1824) ging in de handel. In 1880 werd hij als commissiehandelaar-expediteur ingedeeld in klasse 4b van de patentbelasting, klasse 7 in onze indeling (80). De patentbelasting onderscheidde 3 groepen van commissiehandelaars :

- zij die grote partijen (les mots "en fortes parties" doivent s'entendre "par wagons", interpreteerde men de wet (81)) vanuit het buitenland ontvingen om deze voor rekening van anderen te verkopen of uit te voeren. Zij vielen in een van de 3 hoogste klassen van het tarief b.
- De commissiehandelaars, die hetzelfde deden als de vorige, maar niet in grote partijen. Zij werden door de patent gerangschikt in klasse 3 tot en met 6b.
- Tenslotte was er de groep, die zich tot de binnelandse markt beperkte. Zij konden ingedeeld worden in een klasse tussen 6b en 12b (82). Casimir François behoorde dus tot de 2de groep.

Deze evolutie in gunstige zin ging verder met Edouard Casimir (°1855). Dit blijkt uit de vermelding van de opeenvolgende bedragen op de lijsten van de kiesbaren. Inderdaad, Edouard werd rond 1900 politiek geprivilegieerd als kiesbare en betaalde volgens de vermelde bron in 1914 reeds meer dan het dubbele van de verplichte cijns. Zijn schoonvader, Daniel Eliat (°1826) was in feite de zoon van een mandenmaker, het traditionele beroep in de familie, maar hij werd bij vonnis van het hof van beroep te Brussel geadopteerd door zijn rijkere oom Balthazar Eliat (83). Deze notaris betaalde in 1836 reeds een hoog bedrag rechtstreekse belastingen : 917 F. Omstreeks 1850 werd Balthazar verkiesbaar voor de senaat. Meer dan de helft van de vermelde belastingssom betaalde hij voor drie gemeenten

(78) Registre des patentables 1860, sectie 7, nr. 410.
(79) Pandectes Belges Brussel 1903, dl. 74, pp. 352-389.
(80) Registre des patentables 1880, sectie 4, nr. 504.
(81) Pandectes Belges, idem p. 687, nr. 1307.
(82) Ibid., p. 348, nr. 362-364.
(83) G.a. 1826/1542.

buiten Brussel. Zijn geadopteerde zoon werd ook notaris en verscheen rond 1870 op de lijst van hogere belastingbetalers en omstreeks 1875 als kiesbare voor de senaat. De vermelde belastingssom in 1880 bedroeg meer dan het dubbele van de kiesbaarheidscijns van dat ogenblik. Daniël huwde de dochter van Jean Mersman (°1803), advocaat aan het hof van beroep en gemeenteraadslid van Brussel. In 1880 maakte deze advocaat deel uit van de middengroep van de Brusselse top (84).
De familie Dubost viel buiten de maat van deze groep, omdat de derde generatie reeds de top bereikt had in haar beroep, de middengeneratie op een totaal nieuwe activiteit was overgeschakeld en daarin de op één na hoogste trap beklom, de jongste generatie zich niet beperkte tot haar beroep, maar zich actief bezighield met de nationale politiek als senator en huwde in een familie die reeds rond 1850 tot de top behoorde. Deze familie hoorde wel bij deze groep, daar noch de derde, noch de tweede generatie als hogere belastingbetaler of als kiesbare verscheen. *(vervolgt)*

(84) Cum. niveau 74 op basis van pers. bel. = 268 F.